Рецензію отримано 17.11.2026.
Голова разової спеціалізованої вченої ради ДФ 26.133.143 докт. психол. наук, проф. Лозова О.М.

Голові спеціалізованої вченої ради
ДФ 26.133.143
У Київському столичному університеті імені Бориса Грінченка
доктору психологічних наук, професору, професору кафедри практичної психології
Факультету психології та спеціальної освіти
Лозовій Ользі Миколаївні

РЕЦЕНЗІЯ

Столярчук Олесі Анатоліївни, доктора психологічних наук, професора, професора кафедри психології особистості та соціальних практик Факультету психології та спеціальної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка на дисертацію **Крапиви Марії Сергіївни «Психологічні особливості долаючої поведінки цивільного населення у воєнний період»,** подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 Психологія, галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки

1. Актуальність дисертаційного дослідження. Вивчення психологічних особливостей долаючої поведінки цивільного населення у воєнний період зумовлене тривалим впливом війни на психоемоційний стан українців, їхнє психологічне благополуччя та соціальне функціонування. Постійна загроза життю, вимушене переміщення, втрата близьких, руйнування звичного життєвого ритму та невизначеність майбутнього провокують значне психологічне навантаження, що потребує пошуку ефективних способів подолання стресових ситуацій. Особливого значення набуває вивчення індивідуально-психологічних чинників, стратегій копінг-поведінки та ресурсів особистості, які сприяють адаптації до екстремальних умов воєнного часу. Дослідження долаючої поведінки дає змогу визначити найбільш ефективні механізми психологічної стійкості, емоційної саморегуляції та збереження психічного здоров'я цивільного населення. Отримані дисертанткою результати стають підґрунтям для розроблення програм психологічної підтримки, профілактики негативних наслідків хронічного стресу та розвитку адаптивних стратегій подолання труднощів. Відтак, вивчення психологічних особливостей долаючої поведінки є важливим як для розвитку сучасної української психологічної науки, так і

для забезпечення психологічного благополуччя українців в умовах війни та подальшого повоєнного відновлення.

2. Наукова новизна результатів дисертаційного дослідження полягає у поглибленні та розширенні наукових уявлень про психологічні особливості долаючої поведінки цивільного населення в умовах воєнного періоду; обґрунтуванні поняття стресу, обумовленого війною; виявленні предикторів долаючої поведінки цивільних осіб у воєнний період; обґрунтуванні факторної структури долаючої поведінки цивільного населенням у воєнний період, що дозволяє характеризувати специфічні прояви долаючої поведінки в кризових умовах сучасності для цивільних представників суспільства.

3. Теоретичне і практичне значення результатів дисертації. Отримані дисертанткою дослідницькі результати мають науково-теоретичну та прикладну цінність, можуть бути застосовані у роботі фахівців практичної психології, які надають психологічну підтримку клієнтам із травмівним досвідом.

Теоретичне значення результатів дослідження полягає в поглибленні та систематизації наукових уявлень про долаючу поведінку як важливий механізм психологічної адаптації особистості до складних життєвих обставин, уточненню психологічного змісту копінг-стратегій, розкриттю їхньої ролі у збереженні психологічної рівноваги та функціонуванні особистості в умовах воєнного стресу. Теоретична цінність дослідження також пов'язана з можливістю використання його результатів для подальшого вивчення проблем психологічної стійкості, резильєнтності, адаптаційного потенціалу та ресурсів особистості в умовах надзвичайних і кризових ситуацій.

Практичне значення одержаних результатів визначається можливістю застосування отриманих результатів у діяльності практичних психологів, психологічних служб, центрів психологічної підтримки, соціальних установ та організацій, які надають допомогу цивільному населенню в умовах війни. Матеріали дослідження можуть бути використані для розроблення програм психологічної підтримки, психоедукаційних заходів, тренінгів розвитку конструктивних копінг-стратегій, формування навичок саморегуляції та підвищення стресостійкості. Окрему практичну цінність результати дисертаційного дослідження мають для надання психологічної допомоги особам, які переживають наслідки воєнного стресу, вимушеного переміщення, втрати звичних соціальних зв'язків та інших кризових життєвих обставин.

4. **Наукова обґрунтованість результатів дослідження, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.** Наукова обґрунтованість результатів дослідження підтверджена логікою побудови наукового пошуку, відповідністю дослідницьких завдань обраній проблематиці та здійсненням комплексного підходу авторки до вивчення психологічних особливостей долаючої поведінки. Науково-методична обґрунтованість результатів дослідження також підтверджується

дотриманням фундаментальних вимог до його організації та логістики, використанням валідних діагностичних методик, адекватних меті та завданням дослідження, тривалістю експерименту, поєднанням кількісної обробки й якісного аналізу емпіричних даних.

Варто відзначити новизну, оригінальність і обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих Крапивою М.С. на підґрунті проведеного дослідження, виконання нею поставлених дослідницьких завдань на достатньому науково-методологічному рівні.

5. Рівень виконання поставленого наукового завдання та оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Зміст дисертаційної роботи свідчить про спрямованість здобувачки на розв'язання актуального наукового завдання, спрямованого на виявлення психологічних особливостей долаючої поведінки цивільного населення в умовах воєнного періоду. Успішне виконання такого дослідницького завдання свідчить про володіння авторкою сучасними теоретичними підходами до розуміння стресу, психологічної адаптації, копінг-поведінки й особистісних ресурсів, а також уміння застосовувати відповідні методи психологічного дослідження. Важливим свідченням сформованості дослідницьких компетентностей є здатність здобувачки обґрунтовувати вибір методологічних підходів, визначати дослідницькі завдання, добирати адекватний психодіагностичний інструментарій, інтерпретувати отримані результати та формулювати висновки. Загальна дослідницька спрямованість роботи відповідає вимогам до самостійного наукового дослідження та засвідчує належний рівень опрацювання обраної проблематики.

6. Апробація результатів дисертації. Повнота викладу основних результатів дисертації у наукових публікаціях. Значний ступінь науково-дослідницької вмотивованості дисертантки підтверджено її апробаційним доробком, позаяк основні результати дослідження викладено в 13 наукових публікаціях, з яких 11 є одноосібними. Цей перелік містить 4 наукові статті, опубліковані у наукових виданнях, включених до переліку фахових наукових видань України за датою публікації, та 9 публікацій апробаційного характеру. Основні положення та результати дослідження повномірно викладені в публікаціях і доповідях міжнародних та українських науково-практичних конференціях.

7. Структура та зміст дисертації, її самостійність, завершеність, відповідність вимогам щодо оформлення й обсягу. Дисертація Крапиви М.С. має необхідний зміст, обсяг і оформлення, структурована відповідно до дослідницької логістики, складається зі вступу, трьох розділів та висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел і додатків.

Вступ містить переконливе обґрунтування актуальності теми дослідження, кваліфіковано визначені мету, завдання, об'єкт, предмет, інформацію про апробацію й упровадження авторського доробку, що дозволяє охарактеризувати науково-понятійний апарат як логічно виважений і обґрунтований.

У першому розділі дисертації проаналізовано поняття стресу та його специфіки, обумовленої війною, охарактеризовано актуальні доказові методи психопрофілактики стресу, обумовленого війною, викладено обґрунтування теоретичної моделі долаючої поведінки цивільного населення у воєнний період, що охоплює ключові компоненти подолання, загальний механізм виникнення реакції на стрес, обумовлений війною, а також фактори, що можуть сприяти адаптивному реагуванню на стрес або характеризувати чинники ризику формування неадаптивних стратегій долаючої поведінки.

У другому розділі проаналізовано результати емпіричного дослідження, проаналізовано зміст та прояви свідомого та несвідомого рівнів реагування цивільних осіб на стрес, обумовлений війною, охарактеризовано особистісний портрет цивільної особи у воєнний період, проаналізовано роль психологічних ресурсів особистості у волаючій поведінці, визначено й описано факторну структуру долаючої поведіни цивільного населення у воєнний період. Цінним напрацюванням авторки є викладені процедура й результати адаптації психодіагностичної методики Дж. Амірхана «Індикатор копінг стратегій».

Третій розділ містить виклад структури й обґрунтування розробленої й апробованої психопрофілактичної тренінгової програми відновлення психологічної стійкості цивільного населення у воєнний період, аналіз результатів перевірки її ефективності та методичні рекомендації щодо її застосування психологами.

Висновки до розділів і загальні висновки відповідають змісту роботи та доводять дієвість виконання завдань дослідження. Додатки до роботи містять опис діагностичних методик, таблиці статистичних даних, деталізований зміст програми відновлення психологічної стійкості цивільного населення у воєнний період, а також довідки про впровадження результатів дослідження, котрі підкреслюють широкий спектр розповсюдження наукових здобутків здобувачки.

8. Дотримання академічної доброчесності у дисертації та наукових публікаціях. Аналіз тексту дисертації та наукових публікацій Крапиви М.С. переконливо свідчить про дотримання здобувачкою академічної доброчесності, позаяк у роботі відсутні ознаки академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації, фальсифікації. Наукові положення дисертаційного дослідження оформлені з покликаннями на джерела інформації у всіх випадках використання ідей і напрацювань інших дослідників.

9. Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Відзначаючи актуальність і наукову значущість дослідженої проблематики, викладеної в дисертації Крапиви М.С., вважаємо за доцільне звернути увагу на окремі питання, які можуть стати предметом подальшої наукової дискусії.

1. Віддаючи належне змістовності авторського тлумачення категорії стресу, обумовленого війною, вважаємо, що це тлумачення містить неточне формулювання: у баченні авторки, адаптаційна реакція … визначає характер психологічного реагування на стресогенні чинники, зумовлений воєнними діями. Тобто характер психологічного реагування визначається саме

воєнними діями. Але ж це лише зовнішній чинник, а на характер психологічного реагування особистості на стресогенні чинники потужно впливають внутрішні чинники, приміром суб'єктивна оцінка загрози, досвід тощо.

2. Не зовсім коректним, на нашу думку є розгляд стресу лише як негативного емоційного стану, що потребує профілактики, як-то випливає із назви параграфа 1.3. Актуальні доказові методи профілактики стресу обумовленого війною. Тим паче, що авторка тлумачить цю категорію як адаптаційну реакцію. Можливо, більш коректно було б позначати профілактика дистресу або ж управління стресом, як у баченні І. Зубіашвілі.

3. Дослідницею встановлено під час констатувального експерименту загалом оптимістичну картину використання копінг-стратегій цивільним населенням в умовах воєнного періоду, яке характеризується збалансованим використанням усіх базових стратегій, конструктивним змістом особистісного портрету цивільної особи, низьким рівнем гендерної упередженості та ін. Відтак було б доречним посилити обґрунтування програми авторської програми відновлення психологічної стійкості цивільного населення у воєнний період, виходячи із виявлених деструктивних проявів долаючої поведінки, на кшталт несвідомого ігнорування процесу вирішення проблемних ситуацій, уникаючої поведінки тощо.

4. У тексті дисертації зустрічаються подекуди незначні орфографічні, пунктуаційні та стилістичні помилки.

Однак, наголосимо, що висловлені вище зауваження мають переважно дискусійний і рекомендаційний характер, не знижуючи загальної наукової цінності дисертації.

10. Загальний висновок про рівень набуття здобувачем теоретичних знань, відповідних умінь, навичок та компетентностей. Дисертаційна робота Крапиви М.С. постає як самостійне, новаторське дослідження, спрямоване на вирішення актуальної для української психологічної науки та практики проблеми, у якому авторка засвідчила високий рівень фахової та дослідницької компетентності, оригінальність наукових підходів та прикладних напрацювань. Достовірність й обґрунтованість результатів дослідження виразно демонструють здатність дисертантки до ґрунтовних наукових розвідок, спроможності до напрацювання й апробації цінних прикладних засобів вирішення актуальних психологічних проблем. Це підтверджує наукову ерудицію, значну практичну компетентність, наукову зрілість і самостійність Крапиви М.С. та засвідчує її відповідність рівню доктора філософії за спеціальністю «Психологія».

11. Загальна оцінка дисертації і наукових публікацій щодо їхнього наукового рівня з урахуванням дотримання академічної доброчесності та щодо відповідності вимогам. Дисертація Крапиви Марії Сергіївни на тему «Психологічні особливості долаючої поведінки цивільного населення у воєнний період» є завершеною науковою працею, у якій авторкою отримано

нові науково обґрунтовані результати. Робота відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та припинення дії рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 № 44 (зі змінами) та вимогам наказу Міністерства освіти і науки України Про затвердження Вимог до оформлення дисертацій від 12.01.2017 №40, а її авторка, Крапива Марія Сергіївна, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 053 Психологія.

Рецензент:
доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології
особистості та соціальних практик
Факультету психології та спеціальної освіти
Київського столичного університету
імені Бориса Грінченка **Олеся СТОЛЯРЧУК**

КИЇВСЬКИЙ СТОЛИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА
Код ЄДРПОУ 45307965
ВЛАСНИЙ ПІДПИС
Столярчук О. ЗАСВІДЧУЮ
(ПІБ)
Провід фах. ВК.
(посада)
Л. Малітько
11.11.2026